

УДК 336.14

Л. П. ЗЕЛЕНКЕВИЧ

ПРОБЛЕМАТИЗАЦІЯ СОЦІОКУЛЬТУРНИХ ЧИННИКІВ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ

У статті обговорюється дискурс децентралізації в соціологічному вимірі. Зокрема розглянуто соціокультурні аспекти децентралізації, до яких зараховано ментальність сільських мешканців, гендерний вимір децентралізації, ідентичність, відмінності в сприйнятті децентралізації різними соціальними групами. Зміни на селі в результаті реформ децентралізації в деяких питаннях мають більше значення для чоловіків, ніж жінок, та навпаки. Для потреб соціологічного дослідження запропоновано операціоналізацію проблем та питань, що притаманні децентралізації. Обґрунтовано доцільність визначення окремого напрямку соціологічних досліджень – соціології децентралізації.

Ключові слова: децентралізація, об'єднана громада, соціологічні дослідження, соціологія децентралізації, гендерні відмінності, анкета.

Децентралізація – це перспективна стратегічна лінія в соціально-економічному й політичному процесах.

Завдяки децентралізації краще можуть бути враховані географічні, економічні, соціальні, демографічні та інші особливості об'єднаних громад для здійснення соціально-економічного управління та прийняття відповідних рішень. Перекладання додаткових функцій управління громадою на структури самоврядування повинне супроводжуватися підвищенням та розширенням зони соціальної відповідальності цих структур за створення гідних умов життя для членів громади.

Зміна ролі органів самоврядування громади в регулюванні соціально-економічних процесів на селі в бік її зростання потребує відповідного консалтингу, тобто наукового та експертного супроводу для забезпечення надійності й адекватності прийняття рішень на рівні громади. Одним з напрямів такого консалтингу є соціальні питання, що спираються на соціологічні дослідження.

До здійснення децентралізації діяльність експертів за різними напрямками економічного, технічного, соціального характеру відбувалась для гарантування прийняття правильних рішень на вищих рівнях управління, адже зараз консалтингові послуги повинні забезпечувати потреби місцевих органів влади на рівні громади.

Однією з умов і компонентів експертної, аналітичної роботи є соціологічні дослідження, опитування громадської думки щодо з'ясування базових характеристик соціокультурної, соціальної й демографічної структури регіону. Такі дослідження повинні проводити кваліфіковані соціологи. Важливим напрямом соціологічних досліджень є вивчення соціокультурних чинників та наслідків здійснення децентралізації, зокрема при створенні об'єднаних громад.

Мета статті – обговорення в соціологічному дискурсі соціокультурних аспектів децентралізації.

До проблемних питань децентралізації в Україні з різноманітних позицій, зокрема із специфіки побудови системи державного управління, особливостей формування бюджетних відносин, конкретизації дій конституційних та інших правових механізмів, соціальних вимірів тощо, зверталися у свої працях такі автори, як: Г. В. Атаманчук, В. Б. Авер'янов, А. Ашурбеков, Т. О. Бабан, В. Д. Бакуменка, О. Б. Бабич, В. Б. Гройсман, Т. В. Забейворота, Г. В. Коваленко, Л. М. Мельничук, В. В. Толкованов, А. Ткачук, С. А. Романюк, Ю. П. Сурмін, М. О. Пухтинський, Ф. С. Хрустальов, Н. В. Шибаєва та ін. Однак, далеко не всі аспекти цього соціального процесу були розкриті та вивчені, крім того, варіабельність соціокультурних чинників децентралізації спонукає до їх постійного моніторингу та проведення ретельного аналізу отриманих результатів.

У ході реформ здійснюється, з одного боку, децентралізація влади на місцях, з іншого – об'єднання селищних громад. Тобто одночасно здійснюються процедури об'єднання та роз'єднання. Цей парадокс є наслідком діалектичного поєднання процесів формування нових центрів влади на місцях шляхом об'єднання декілька невеликих селищних громад в одну більш велику громаду та процесів відносного відмежовування місцевих громад від центральної влади. Тобто для децентралізації державної влади на місцевому рівні необхідна централізація на рівні первинних громад.

Методологічні підходи до вивчення децентралізації в соціологічному дискурсі зумовлені багатоплановим характером цих суспільних метаморфоз.

Оскільки предметом нашого дослідження є децентралізація на селі, то галузевою соціологією, теоретичні, концептуальні та емпіричні ресурси якої повинні бути задіяні в роботі, є соціологія села або аграрна соціологія. У межах цієї галузевої соціології вивчають соціальну структуру села, соціальні відносини на селі, ментальність сільського населення, соціальну поведінку в різних сферах життя, процеси подолання соціальних відмінностей між містом та селом тощо.

Оскільки децентралізація передбачає не лише наділення значними повноваженнями сільські громади, а й об'єднання кількох громад в одну, більшого розміру, то, очевидно, у теоретичному плані йдеться про просторові перетворення. У цьому разі доцільно використовувати положення соціології простору. У межах цієї парадигми вивчають питання регіоналізації, зміни соціально-територіальної ідентичності, соціальну мобільність, здійснюють дослідження становища людини або будь-якого соціального явища в соціальному просторі та інших проблем соціальної топології. Об'єднана громада є новим соціопросторовим середовищем взаємодії мешканців селищ. Це впливає на територіальну ідентифікацію селян.

Оскільки йдеться про серйозні організаційні перетворення в управлінні сільськими громадами, то потрібно врахувати положення соціології

організації та соціології управління. Зокрема, важливими проблемами в цьому аспекті є зміни в соціальній організації на селі. Поява нового рівня в ієрархії управління на селі, а саме голови ОТГ, змінює організаційні відносини. Виникає проблема можливої узурпації керівництва сільською громадою з боку голови ОТГ, про що попереджають експерти з децентралізації.

Децентралізація супроводжується перетвореннями в системі владних відносин, змінами в структурі місцевого самоврядування, появою нових аспектів у політичних виборах, суперництвом різних політичних сил у прагненні здобути й закріпити політичний контроль над цією територією. Ці явища можна розглядати в межах політичної соціології або соціології політики. Електоральна соціологія цікавиться технологіями виборів голови ОТГ та сільської ради.

З огляду на комплексний багатоаспектний характер процесів децентралізації доцільно виокремити соціологію децентралізації як самостійний, окремий напрям соціологічних досліджень.

Укрупнення сільських спільнот сприяє розмиванню соціальних відмінностей між містом і селом, а підвищення якості освіти та медичного обслуговування, поліпшення інфраструктури наближає важливі елементи способу життя на селі до міських стандартів. Але цей процес супроводжується появою деяких суперечностей.

Одна із цих суперечностей полягає в тому, що поліпшення якості життя в одній сфері супроводжується погіршенням якості життя в іншій. Підвищення якості надання медичних та освітніх послуг відбувається за рахунок незручності їх отримання. Пункт медичного обслуговування та школа через укрупнення переноситься в інше, більше село, до якого треба доїхати, витратити час, кошти, психічні та фізичні зусилля.

Поняття зручності, комфортності приносяться в жертву якості. Виникає парадокс, коли поліпшення якості життя сприймається негативно, супроводжується протестними настроями. Людина готова задовольнятися низькою якістю послуги при комфортності її надання. Поліпшення якості життя шляхом підвищення якості послуг не компенсує погіршення комфорту надання послуги. Через це частина мешканців невеликих сіл не задоволені створенням об'єднаних громад.

Децентралізації в Україні допомагають різні міжнародні інституції. Однією з них є Швейцарський-український проект (DESPRO) «Підтримка децентралізації в Україні», який спрямований на реорганізацію системи державного управління шляхом підвищення ролі місцевого самоуправління. Одним з проектних підходів DESPRO поруч із системним та секторальним є соціальна мобілізація. У документах DESPRO соціальна мобілізація розуміється як процес «прийняття рішень із залученням усієї громади. Соціальна мобілізація потребує змін на багатьох рівнях – від коригування поведінки на рівні індивіда до соціальних трансформацій у громаді та формування дієвої законодавчої підтримки на рівні держави» [1].

Процеси децентралізації та створення об'єднання громад по-різному віддзеркалюються у свідомості громадян. Суб'єктивне сприйняття децентралізації має бути предметом емпіричного соціологічного дослідження. Для цього необхідна емпірична операціоналізація понять, що позначають різні аспекти суб'єктивного сприйняття децентралізації населенням. Така операціоналізація здійснюється шляхом формулювання певних запитань для анкети емпіричного дослідження.

У процесі об'єднання громад змінюється територіальна ідентифікація мешканців селищ. Тобто вони стають не лише мешканцями селища «А», а й мешканцями громади «Б», що об'єднала декілька сусідніх маленьких селищ. Для емпіричної фіксації зміни територіальної ідентифікації в ході опитування членів об'єднаних територіальних громад (ОТГ) задають запитання: «Громада вашого села добровільно погодилася на об'єднання в ОТГ?», «Чи вважаєте ви себе членом громади свого села?», «Чи відчуваєте ви себе членом громади свого ОТГ?», «Що для вас важливіше: приналежність до громади свого села або до громади ОТГ?», «Як ви ставилися до головного села ОТГ до заснування ОТГ?», «Як ви ставилися до інших селищ ОТГ до заснування ОТГ?», «Яке склалося у вас ставлення до головного села ОТГ після заснування ОТГ?», «Яке склалося у вас ставлення до інших селищ ОТГ після заснування ОТГ?». Ці запитання повинні виявити різні аспекти зміни соціальних відносин у результаті створення ОТГ. У цьому контексті одним з прогнорозованих наслідків децентралізації стає можливість появи конфліктів, зумовлених нерівномірним розподілом ресурсів ОТГ між селами.

У ході створення громад змінюються деякі сторони способу життя, наприклад, у сфері освіти, охорони здоров'я, соціального захисту тощо. Ці зміни не однаковою мірою сприймають жінки та чоловіки. Для виявлення гендерних аспектів об'єднання громад сформульовані відповідні запитання: «Яке у вас в цілому ставлення до утворення ОТГ?», «Для кого має більше значення створення ОТГ: для чоловіків або жінок?», «Яких більше змін позитивних або негативних відбулося у вашому селі після створення ОТГ?», «Чи відчули особисто на собі позитивні зміни в вашому селі після створення ОТГ?», «Чи відчули особисто на собі негативні зміни в вашому селі після створення ОТГ?», «Які зміни відбулися у вашому селі після створення ОТГ?».

Останнє запитання закрите, воно включає такі аспекти: стан доріг, особисті доходи члена громади, доходи громади вашого села, освітлення в селі, ремонт будівель, приміщень, виробництво продукції, умови для освіти, навчання, медичне обслуговування, надання адміністративних послуг (видача довідок тощо), охорона порядку, соціальна допомога, забезпечення роботою. Відповіді на ці та інші запитання дозволять виявити сприйняття змін після створення ОТГ різними категоріями мешканців громади: чоловіків, жінок, молоді, людей середнього та старшого віку, фермерів, сільської інтелігенції, рядових працівників тощо.

Створення ОТГ по-різному сприймають громадяни. Реакція людей на сучасні перетворення на селі залежить не тільки від ефективної дії керівництва громад, а й від відмінностей наслідків децентралізації на різні категорії селян. Одним із чинників соціальної диференціації, що спричиняє різницю в сприйнятті укрупнення громад є гендерний чинник, дослідження якого дозволить виявити на емпіричному рівні відмінність ставлення до реформ жінок і чоловіків через різницю в їх ментальності, гендерних соціальних ролей, інтересів та наслідків.

Відмінності в сприйнятті децентралізації між жінками та чоловіками зумовлені їх світоглядом, громадянсько-політичною активністю, сферою відповідальності, соціальними функціями тощо. У ході зондажного опитування в березні 2017 р. 150 селян декількох об'єднаних громад у Запорізькій області про ставлення до перетворень, що викликані створенням ОТГ, виявлено різницю у відповідях респондентів різної статі. Це дозволило визначити гендерні відмінності в сприйнятті реформ на селі. Опитування здійснено за ініціативою Запорізького ВПУ «Центр розвитку місцевого самоврядування» А. Ашурбековим та Ф. Хрустальовим [2, с. 132]. Вторинну, додаткову обробку та аналіз результатів дослідження здійснено автором цієї статті.

Різниця в соціально-політичних поглядах між чоловіками та жінками полягає в дещо більшій обізнаності чоловіків. Так, на запитання «Якою мірою ви задоволені діяльністю влади?» щодо Голови обласної адміністрації 56,7% жінок вказали пункт «Не знаю таку людину», тоді як серед чоловіків такий пункт обрало значно менше респондентів (34,4%). Щодо Голови обласної ради показники ще гірші: пункт «Не знаю таку людину» вказали серед жінок 60,2%, а серед чоловіків – 44,3%. Тож марно питати, чи задоволені люди діяльністю цих представників влади. Щодо місцевих керівників рівень задоволеності жінок вище, ніж у чоловіків. Стосовно Голови територіальної громади повністю задоволені та скоріше задоволені в сумі серед жінок – 56,9%, а серед чоловіків – 45,9%. Старостою задоволені відповідно 51,7% та 46%. Пункт «Важко відповісти» обрали однаково чоловіки та жінки. Щодо Голови ОТГ – майже 30%, а щодо Старости – чверть опитаних.

На запитання: «Як змінилася соціально-економічна ситуація у вашій громаді за минулий рік?» пункт «Покращилась» серед жінок вказало більше респондентів, ніж серед чоловіків (відповідно 32,8% та 24,6%). Ми пояснюємо ці відмінності тим, що соціально-економічні зміни більше торкнулися чоловіків, ніж жінок. Жінки також менш освічені в цих питаннях. Так, пункт «Важко відповісти» обрали 41,4% опитаних жінок і 19,7% чоловіків. Більше торкнулись жінок питання, пов'язані із соціальною сферою. У цих питаннях жінки більш вимогливі. Так, на запитання щодо змін у сфері освіти відсоток жінок, що підкреслили погіршення, більше, ніж чоловіків (17,2% та 14,8%), відповідно відсоток жінок задоволених змінами в освіті, менше, ніж чоловіків (15,5% та 18%). Привертає увагу той факт, що пункт «Залишилось без змін» вказав однаковий відсоток жінок і чоловіків

(близько 40%). Згідно з реформою, маленькі школи в селах закриваються, і створюються опорні заклади освіти у великих селищах. Шкільні автобуси возять дітей з малих сіл у велику школу в інше, центральне селище ОТГ. Жінки більш опікуються дітьми, ніж чоловіки, тому додаткові клопоти та турботи, пов'язані із щоденними поїздками дітей, перш за все торкаються жінок.

Значні відмінності між чоловіками та жінками у відповідях стосовно стану соціального захисту. Серед жінок вказали покращення в цій сфері в два рази більше, ніж серед чоловіків (відповідно 22,4% та 11,5%). Дві третини респондентів обох статей ухилились від відповіді або не помітили змін.

Більший відсоток серед жінок, ніж серед чоловіків, відзначив покращення благоустрою території громад (відповідно 62,1% та 47,5%). У цьому питанні члени об'єднаних громад найчастіше відзначають покращення. Дійсно, згідно зі звітами громад, значні кошти з бюджету ОТГ спрямовують саме на вирішення питань благоустрою: освітлення території, ремонт доріг, прибирання сміття тощо. Ці зміни більш помічають та відзначають саме жінки, оскільки їх ментальності притаманно приділяти більше уваги створенню комфортності у сфері життєдіяльності.

Значні гендерні відмінності у відповідях стосовно змін у рівні життя. Жінки помітно частіше вказують на покращення в цій сфері, ніж чоловіки (відповідно 25,9% та 14,8%). Погіршення в рівні життя також відзначають жінки менше, ніж чоловіки (відповідно 17,2% та 36,1%). На наш погляд, це можна пояснити специфікою ментальності сільських жінок, для яких співвідношення між бажаннями та можливостями більш раціональні й виважені, ніж у чоловіків. Адже оцінка рівня життя багато в чому залежить від сприйняття рівня задоволеності бажань. Якщо бажання значно перевищують можливості, виникає ефект незадоволення своїм рівнем життя.

Помітні відмінності між оцінкою жінок та чоловіків у питаннях боротьби зі злочинністю. Чоловіки значно частіше, ніж жінки, підкреслюють погіршення в цій сфері (відповідно 27,9% серед чоловіків та 15,8% серед жінок). Майже половина респондентів обох статей вказали пункт «Залишилось без змін». Можна зробити висновок, що на селі поширені такі види злочину, які більше зачіпають чоловіків, ніж жінок.

Зміни на селі в результаті реформ децентралізації в деяких питаннях мають більше значення в чоловіків, ніж у жінок, та навпаки. Як бачимо, гендерні відмінності потрібно враховувати при формуванні соціальної політики на селі.

Висновки. Децентралізація влади, що відбувається в Україні завдяки відповідній реформі, впливає на різні аспекти економічного, соціального та політичного життя громадян. Важливим аспектом децентралізації є укрупнення адміністративних одиниць на селі через об'єднання декількох селищ і створення об'єднаних територіальних громад. Це роблять для того, щоб концентрувати ресурси для проведення більш ефективної соціальної та еко-

номічної політики на селі. Крім економічних наслідків, ці процеси мають і соціальні, соціокультурні аспекти.

Одним із соціокультурних чинників децентралізації є гендерні відмінності в наслідках реформ на селі. До соціокультурних наслідків також зараховують зміну в територіальній ідентичності мешканців селищ.

Емпіричне дослідження сприйняття децентралізації надасть змогу краще здійснювати соціальну політику на рині селищ та громад.

Соціологія децентралізації вивчає комплекс соціальних явищ і процесів, що супроводжує реформи владних відносин в Україні та сприяє підвищенню рівня наукового забезпечення соціальних перетворень на селі.

Список використаної літератури

1. Despro. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Despro> (дата звернення: 17.10.2018).
2. Хрустальов Ф. С., Ашурбеков А. Соціологічний супровід процесів децентралізації. *Соціальні технології: актуальні проблеми теорії та практики* : зб. наук. пр. Запоріжжя, 2018. Вип. 78. С. 131–138.

Стаття надійшла до редакції 18.10.2018.

Зеленкевич Л. П. Проблематизация социокультурных факторов децентрализации

В статье обсуждается дискурс децентрализации в социологическом измерении. В частности, рассмотрены социокультурные аспекты децентрализации, к которым отнесены ментальность сельских жителей, гендерное измерение децентрализации, идентичность, различия в восприятии децентрализации различными социальными группами. Утверждается, что изменения на селе в результате реформ децентрализации в некоторых вопросах имеют большее значение у мужчин, чем у женщин, и наоборот. Для нужд социологического исследования предложена операционализация проблем и вопросов, которые свойственны децентрализации. Обосновано целесообразность определения отдельного направления социологических исследований – социологии децентрализации.

Ключевые слова: децентрализация, объединенная громада, социологические исследования, социология децентрализации, гендерные различия, анкета.

Zelenkevich L. Problemizing Socio-Cultural Factors of Decentralization

The article discusses the discourse of decentralization in the sociological dimension. In particular, the sociocultural aspects of decentralization, which include the mentality of rural residents, the gender dimension of decentralization, identity, and differences in the perception of decentralization by different social groups are considered.

Increasing the role of community self-government bodies in regulating socioeconomic processes in the village requires appropriate counseling.

One of the conditions and components of expert and analytical work is sociological research, public opinion polls to find out the basic characteristics of the socio-cultural, social and demographic structure of the region.

Decentralization is accompanied by transformations in the system of power relations, changes in the structure of local self-government, the emergence of new aspects in political elections, rivalry of various political forces in an effort to gain and consolidate political control over this territory.

The processes of decentralization and the creation of a community of associations are reflected in the minds of citizens in various ways.

The subjective perception of decentralization must be the subject of empirical sociological research.

The consolidation of rural communities contributes to the erosion of social differences between the city and the countryside, while improving the quality of education and health care, improving infrastructure brings together important elements of lifestyle in the countryside to urban standards.

But this process is accompanied by the emergence of some contradictions.

One of these contradictions is that improving the quality of life in one area is accompanied by a deterioration in the quality of life in another area. Improving the quality of medical and educational services is due to the inconvenience of receiving them.

The concept of comfort, comfort is sacrificed to quality. There is a paradox when the improvement in the quality of life is perceived negatively, accompanied by protest sentiment. Since decentralization involves not only the allocation of significant powers to rural communities, but also the unification of several communities in one, larger, then obviously in the theoretical terms we are talking about spatial transformations.

In the process of association of communities, the territorial identification of inhabitants of settlements is changing. In the process of establishing communities, some aspects of lifestyle change, for example, in the field of education, health care, social protection, etc. These changes are not equally perceived by women and men.

For the needs of sociological research, the proposed operationalization of problems and issues inherent in decentralization. The results of the sociological study of gender differences in relation to different aspects of the decentralization of the inhabitants of several united communities in the Zaporizhzhya region are presented. In particular, the difference in socio-political views between men and women is revealed, which is a slightly higher awareness of men in this area. Women's issues were more affected by social issues. In these issues, women are more demanding. Women are more likely than men to improve their lifestyle changes.

It is proposed to define a separate direction of sociological research as a sociology of decentralization.

Key words: *decentralization, united communities, sociological research, sociology of decentralization, gender differences, questionnaire.*